

városa Arad tehát nem 1812-ben, hanem mostani lakóhelyével és Debreczennel egy esztendőben, az idén ünnepelheti magyar színésze százados jubileumát.

Részletekbe menve, néhány apróbb tévedést kétségkívül ki lehetne mutatni a munka többi részében is és kifogásul fölemlíthetnénk egyet-mást, pl. hogy a színészek és az előadott darabok névsorát nem összegyűjtve, hanem az egyes fejezetek közt elszórva közli, különösen pedig hogy az országos levéltár helytartótanácsi osztályában remélhetőleg nagy tömegben heverő adatokat nem tekintette meg; de készségesen ösmerjük el, hogy világos képet nyújtott a váradi színészet fejlődésének százados történetéről s hogy lelkiösmeretesen dolgozott fel minden kezügyébe eső adatot, körülbelől oly arányban, mint azt *Váli Béla* tette az aradi színészet történetében.

Füzetét az olvasóközönségnek, Biharvármegyének és Nagyváradnak pedig azt ajánljuk figyelmébe, hogy idestova egyedül maradnak a monographia nélkül szégyenkező törvényhatóságok közül. Pedig dicsőséges a múltjuk s ott él a területükön két akadémikus, Bunyitay és Karácsonyi, kik azt a múltat kitűnően beszélhetnék el. Ki tudja, meddig kell erre várni, mikor még az ilyes részlet-munkákat sem támogatják?

M—r.

Esztetika.

Irta: *Pilo Mario*. Budapest, Athenaeum 1898.

A szerző evolutionista aesthetikus, a ki „a tanulatlanok“ pártján áll, mert ezek tanulmányozásából arról győződött meg, hogy „a tömeg sokkal helyesebben okoskodik, mint a hivatásos gondolkozók legnagyobb része“. — Mindenesetre sajátyszerű philosophiai felfogás — aesthetikustól talán kissé bizarr is. Olyanformán hangzik, mintha azt állítaná valaki, hogy nem a gondolkodás törvényeinek kutatója a logikus fő, hanem a tanulatlan tömeg; mintha azt bizonyítaná valaki, hogy nem a nyelvtudós az alapos ismerője a nyelv törvényeinek, hanem a nép, a mely a nyelvet öntudatlanul használja.

Új irányt követ aesthetikájában Pilo, eltérőt a régi, a transcendentalis, a hagyományos iránytól. Elfordúl a theoretikusoktól, nem kellenek neki a philosophiai elméletek, megveti a chablonokat; valami újat, eddig ismeretlen módszert, *modern* felfogást keres és követ. Nem halad Kant, Hegel, Jean Paul, Vischer, Carriere, sőt még Taine után sem, noha Taine is hangoztatta, hogy az ő aesthetikája „modern“, s abban különbözik az „antiktól“, hogy „nem erőszakol szabványokat, hanem levonja a törvényeket“.

Pilo Mario az aesthetika eddigi „antik“ módszerében valami aristokratikus modort talál, melytől az ő „modern“ aesthetikája különbözik. Kiemelkedik „a századok óta formulázott elméletek“ meghatározásaiból

s „demokratikus“ módszert követ. Mindjárt a *szépnek* meghatározásában egy „szerény és népies“ igazságot akar kifejezni, midőn azt mondja, hogy „a szép nem valami lényeg, nem is metaphysikai vagy transcendentalis minősége a dolgoknak, nem is a műalkotásoknak privilegiuma, nem kizárólagos öntudatosan akart terméke az embernek, hanem egyszerűen, az az alanyi és személyes állapotunk, melyet a tárgyak és dolgok idéznek elő bennünk . . . “ — tehát eszerint a *szép* nem valami objectiv sajátága a természetnek, vagy az emberi szellem művészi alkotásának, hanem subjectiv érzés. Ebből következik Pilo szerint, hogy az aesthetika nem lehet „objectiv, magában álló tudomány; hanem a psychológiának csak egy nagy, nemes ága“.

Igy építi föl Pilo egész aesthetikáját a lélektanra. Felosztja művét két fő Részre; az első Rész tárgyalja a *szép*-et, a második a *művészet*-et. A szépet felosztja *érzéki*- és *szellemi* szépre, amabban az *elemi* és *összetett* szép formáit találja, emebben részletesebben fejtegeti az *érzelmi*-, az *értelmi*- és az *eszméi* szép fokozatait. Ez az első Rész két első könyvének tartalma, melyhez befejezésül a 3-ik könyv járul; ebben a szép eszméjének felfogására szolgáló tehetséget, a *szép ízlés*-t magyarázza, megkülönböztetvén az *öröklött*-, az *egyéni*- és a *szerzett* ízlést.

Miként látjuk, Pilo aesthetikai módszere valóban szigorúan psychologiai módszer, teljesen lélektani alapból indul ki, midőn az egyéni karaktert, mint öröklött és szerzett tapasztalataink összegét, teszi a külvilágnak érzékszerveink által reánk gyakorolt tetsző (gyönyör) vagy nem tetsző (fájdalom) hatásai felfogásának alapjává.

A műnek második Része, mely a művészetről szól, felosztásában teljesen megfelel az első Résznek. Miként a szépet, úgy a művészetet is felosztja: *érzéki* és *szellemi* művészetre; amabban két fejezetben tárgyalja a művészet fogalmát *általában* és a művészeteket *különösen*; emebben behatóbban foglalkozik az *érzelmi*-, az *értelmi*- és az *eszményi* művészet fejtegetésével. Befejezésül miként az első Részben a szép felfogására szolgáló *tehetségről* az ízlésről szolt, itt a művészetben nyilvánuló tehetséget magyarázza, melyben megkülönbözteti: az *öröklött*, az *egyéni* és az *elsajátított* (szerzett) tehetséget.

Ennyi az egész mű tartalma, mely beosztásában valósággal megfelel az aesthetikai *arany metszés* követelményének.

Pilo, mint sensualista, psychophysikai alapon kezdi meg a szép kutatását, kiindulva az érzékek tanulmányozásából. Eddig mi az öt érzékszervünkéből a két legnemesebbet: a látást és hallást neveztük aesthetikai érzékeknek, mert szellemi gyönyöröket ébresztenek bennünk. Pilo „nem csatlakozhatik az aesthetikusok nagyobb részéhez“. Megengedi ugyan, hogy a látás és hallás az érzékek „aristokratái“, de azt semmiképen sem engedi meg, hogy ezek monopolizálják a szépet. Ő a physiologusok coenaesthesiséből indulva ki a visceralis belső érzéket tekinti az aesthetikai érzés első megnyilvánulásának, a minőt pl. egy pohár friss

víz ébreszt, mikor elepedünk a szomjuságtól, vagy egy izletes házi cipő kelt, mikor éppen egészséges jó étvágyunk van. Az izomi érzék által keltett szép nyilvánulását látja a sport különféle fajaiban, a hova számítja még a „gőzgépnek ideges s mégis erős, komoly működését“ is. A tapintás érzékéből vonja le a macska „öntudatlan aesthetikájának“ fő elemét, midőn a cirrógatás alatt elnyúlik, vonaglik, dorombol. „És mi sem igazolná — folytatja materialistikus felfogásának megfelelően — hogy miért zárjunk ki a szép mezejéről egy üveg rajnai ó-bort, mely oly édesen csiklandoztatja nyelvgyeinket, vagy egy strassburgi lúd-májpástétomot“. — És mindezt komolyan hirdeti és tanítja Pilo Mario, ki azt a földet nevezi hazájának, mely Ráfael, Michel-Angelot, Lionardo da Vincit, Tiziant, Donatellot, Ghibertit, Brunelleschit, Dantet, Rossinit alta a világnak.

Inductivén s a példák nagy bőséggel összeállított sorozatával magyarázza meg az érzéki és szellemi szép fokozatait, kerülve mindig és mindenütt az elméleti meghatározásokat, az abstract fejtegetéseket, annál inkább törekedve mindenkor felfogásának s rendszerének példákkal való megvilágítására, megértetésére. Gazdag phantasiával s nagy ember-és világismerettel hordja össze a régi és újabb népek életéből, a természet és a tudományok köréből, az antik és modern nemzetek irodalmából, művészetéből vett példákat a szép eszméje által keltett különféle benyomások magyarázataira. Sehol sem tagadja meg naturalistikus felfogását, mindenütt tetszeleg az érzéki gyönyörök rajzában, azért alkalmazza is az aesthetikára „az érzékelés tudománya“ elnevezést. Kedvteléssel emlegeti „az okos mártások és elmés ragoút-ok“ szépségét, gyönyörködik a válogatott ételekből és italokból álló lakomák szépségén, melyet fokoznak a kristály és ezüst asztaldíszek, különösen ha „szép asszonyok és víg barátok ülik körül ünnepélyesen vidám zene hangjai mellett“.

A „modern“ evolutionista aesthetikus jellemzésére szolgálnak könyvének azon sorai, melyekben az érzéki szép eszméjét a következőleg emeli ki: „De minden érzéki gyönyörnek a koronája az érzéki szerelem, ez a legnagyobb gyönyör, öröm és delirium marad még akkor is, ha nem érzelemből fakad, mert benne minden érzék, úgy a visceralis, mint a muscularis, úgy a tapintó, mint ízlő, úgy a szagló, mint a halló és látó érzék a legintenzívebben, legválogatottabban egy bámulatosan gyönyörteljes szímfoniává egyesül“. — Az érzékiség apologiája!

Eddig az aesthetikusok a *szép, jó és igaz* eszméjének harmoniáját, egységét hirdették, Pilo azt tanítja, hogy az aesthetika nagyon sok dolgot fogad be az érzelmi *szép mezejére*, mit az ethika elűz a *jó területéről*. „Ezért érzünk — így mondja — nagyobb aesthetikai rokonszenvet a bűn mint az erény iránt, a botrány mint a szemérem iránt, Don Juan iránt nagyobbat, mint a szemérmes József iránt . . . Helena iránt többet, mint Penelope iránt, többet Catilina, mint Cícero iránt“.

Pilo kifejejtette honfitársai közül Borgia Lueretiát. Hagyjuk meg neki aesthetikai ideáljátul ezt a szörnyeteget!

Nagy körütekintéssel, érdekesen, sőt tanulságosan fejtegeti a szép ízlés fokozatait. A primitív népeknél csak az érzéki szép ízlését keresi és találja, míg az érzelmi, értelmi és eszményi szép ízlését csak a civilizáció eredményének tekinti. Felfogását a szép fokozatairól s az azok megértésére szolgáló ízlésről a rohanó vonat példájával magyarázza meg, melyben, mint „a fényes érzékből álló nagy gépben“, egy egyszerű földműves az *érzéki szépet* látja, a poetikus városi asszonykára, vagy hivatalnokra „ez a vas-mammuth“ mint *érzelmi szép* hat, ellenben a gépészmérnök, a matematikus benne már *értelmi szépet* talál, míg a költő, a philosophus „a legnagyobb ideális gyönyör forrását“, az *eszményi szép* kifejezését tekinti benne.

Nem osztozunk ugyan a magyarázat helyességében, mert önkényesnek s végső következtetésében hamisnak is tartjuk, de a szerző szemléletileg akarván felfogását érzékeltetni, készséggel ismerjük el, hogy világos és érthető fejtegetést adott benne.

Nagyon sok érdekes példával illusztrálva fejti ki az egyéni ízlés fejlődését, melyet teljesen a különböző lelki állapotnak rendel alá s tesz függővé, a vérmérséklet, nemi különbség, életkor stb. körülményeitől.

Miként a szép eszméjének fejtegetésében mindenütt physiologiai alapra helyezkedik a szerzőnk, akként jár el a művészetek tárgyalásában is. Magát a művészetet úgy határozza meg, hogy az „a szépnek kifejezése, sem több, sem kevesebb“ — melynek alapja az inger. Tehát művésztana nem a műrekekben megnyilatkozó törvényszerűség, a teremtő emberi szellem alkotásaiban nyilvánuló tökély kutatása és magyarázata, hanem élettani problémák fejtegetései, magyarázatai a szép különféle reflexeinek, melyeknek „székhelye lehet úgy a tüdő, . . . mint a szív . . . vagy köny-, a nyák-, gyomor- és izzadási mirigyek, melyek valamennyien engedelmesskednek a különféle aesthetikai ingereknek“.

A művészetek osztályozásában elveti az újabb aprózó s kicsinyes felosztást s igen helyesen a régi főosztást követi: a *térbelit* és az *időbelit* kifejező osztályokat, amazt figuratív-, emezt suggestív tartalmúnak mondván. Mi képző művészeteknek (artes plasticae) és hangzó művészeteknek (artes acusticae) nevezzük.

Világosan, értelmesen s történeti hűséggel taglalja az egyes művészetek fejlődését s azok egymásutánját az építészetnek s belőle a szobrászatnak, ezt követőleg a festészetnek lényegét és fokozatos fejlődését. Hasonlóképen a zene, a szónoklat és költészet motívumait, haladását és tökélyre jutását.

Miként a szép felismerésére és felfogására szolgáló képességet, a szép ízlést különféle fokozataiban mutatta be, akként tárgyalja a művészetben nyilvánuló tehetséget szintén fokozataiban. Kezdi az állati ösz-

tönnel, melyben szerzőnk az egyes fajok művészi tehetségének megnyilvánulását látja, u. m.: a majmok mímelésében, a papagályok hangutánzásában, a szentjános bogaraknak a levegőben való czikázásában, a hangyák, méhek, pókok építészetiében, a tüeskök, kabócák, békák „reménynyel és igézzel teljes“ zenéjében.

Folytatja a művészi tehetség eltéréseit s különféleégeinek ismeretetését a különböző pszichológiai állapotok: az életkor, nemi különbség stb. eltéréseiben.

Érdekesen, de a cynismus egy nemével kutatja az egyéni tehetség lényegét és sajátosságait, melyet a temperamentum szüleményének tekint. A klinikákban, laboratoriumokban és örültek házában gyűjtött tapasztalatok alapján vitatja a lángelme rokonságát „az epilepsiával, az örüllettel, a deliriummal“. Egész elragadtatással magyarázza az okbeli összefüggést a vérmes, ideges, epés, vizenyős, nyugalmas temperamentum s ugyanolyan stíl és művészet között.

De bármennyire nem identificálhatjuk is magunkat Pilo aesthetikai alapfelfogásával és rendszerével, a szépművészetek lelkes apológiájának tekintjük könyvének azt a remek záradékát, melyben a művészet célját, rendeltetését, feladatát ilyképen fejezi ki: „A művészet terjeszse el az egész világon a szépet, mely nem lehet csak egy helynek szabádalma, vezérelje a halandókat az élet virágainak és gyöngyeinek, ragyogásainak és bájainak keresésében; arlja meg az embereknek a fény és szín, a forma és a rythmus mindennapi kenyerét, a gyönyör után sovárgó érzékek isteni eledelét, „azt a kecses táplálékot, mely az embert hasonlóná teszi istenhez.“

Pilo Mario aesthetikájának tartalma — hogy saját szavait alkalmazza rá — „ennyi; — sem több, sem kevesebb.“ Csalódnék, a ki benne a fényes és aljas, a tragikum és komikum, az élez és humor, a stíl és manier stb. stb. aesthetikai fogalmak elméletét keresné. Nincs benne szó a poétikai műformákról, nincs a szülő művészetekről (redende Künste) nincs a nyelv aesthetikájáról és teljesen mellőzi az aesthetika történeti szempontjait. De meg van benne egy következetesen keresztülvitt rendszer elmélete, a mely ha nem is aesthetika, de physiológiának — valósággal rendszeres élettan.

Ferenczy József.

Rousseau mint philosophus.

Rousseau und seine Philosophie. Von Harald Höfling. Stuttgart, 1897. Mk. 1-75.

A XVIII-ik század nagy tagadó és újtó szellemei közt kétségkívül Rousseau a legérdekesebb, legvonzóbb alak, s korunkban is okvetlenül ő áll az előtérben: az ő művei a legolvasottabbak, az ő hatása a legelevenebb. Pedig mint ember gyarlóságokkal, mint író ellenmondásokkal teljes, — de gyöngöségeit, gyarlóságait feledjük, csakhogy mélyen, őszintén érző szívének dobbanásában, ragyogó nyelven előadott